Оповідання

Весною, після великодня, ченці й послушники в одному київському монастирі запримітили, що до церкви усе ходить якийсь не то грек, не то арм'янин. Тільки вдарять у дзвін чи на вечерню, чи на службу — в церкву входить поперед усіх людей якийсь високий, чорнявий, з товстими густими бровами, здоровими чорними очима вже літній чоловік, стає перед чудовною іконою, молиться, б'є поклони, зітхає, знаменується до образа богородиці й позад усіх людей виходить з церкви.

Той чоловік був грек Христофор Хрисанфович Копронідос. Він довго блукав по селах на Україні, продавав кипарисові хрестики, образки й чотки, продавав темним селянам камінці, нібито з Єрусалима, свячену воду, ніби з Йордану, ладанки од усяких хвороб, навіть пальмові гілки, нібито посвячені на вербу в Єрусалимському храмі. Ті камінці він збирав на березі Росі, Расави та інших річок, а святу воду набирав у пляшечки просто з криниць і з ставків. Продавав він і свячене помічне зілля і жебрав на Афон. Набивши добре кишені грішми, видуреними в темних богобоящих селян, він пішов на хитрощі вже більше корисні: задумав дурити багатих київських ченців...

Якось після вечерні він пристав до послушників, примостився коло їх в садку на лавці, в темній алеї, на цвинтарі і почав розпитувати, хто з ченців має багато грошей.

— Чи то пак правду кажуть, що нібито в отця Палладія дуже багацько грошей? Чи то правда, що він багатющий? — спитав він у послушника.

— Що правда, то правда, — обізвався келійник отця Палладія, — я в його вже давно служу за келійника; кажуть, в його є тисячок зо три карбованців, коли й не більше.

— А з яких він: мужиків, чи з міщан, чи таки з духовних? — спитав Копронідос.

Копронідос говорив доволі чистою українською мовою, котрої навчився, тиняючись на селах, але в розмові примішував великоруські слова й шепеляв, як шепеляють греки, що родились і зросли не в Росії.

— Отець Палладій таки з духовних. Він був на селі священиком, овдовів; кажуть, що вже видав дві дочки заміж, і оце годів з п'ять живе в монастирі, — одповів келійник.

— Здається, він богобоящий та богомільний. Так молиться та б'є поклони... що мені аж кинулося в вічі... — обізвався Копронідос.

— Дуже богомільний та богобоящий. Ввечері довго молиться богу, а як лягає спати, то, мабуть, гроші лічить, чи всі дома, бо я часом чую в себе, в другій келії, як бряжчать срібні карбованці та, здається, і червінці, — сказав келійник.

— Бряжчать карбованці! — аж крикнув Копронідос, і його здорові банькаті очі аж закрутились на білках, а зіньки аж заблискали.

— Бряжчать, ще й, видно, в його їх немало, бо лічить часом отой лапіга таки довгенько. Усе сидить і ледве ходить помалу, — сказав молодий проворний келійник.

— І, певно, благочестиво живе й піснюкає, бо такий захуджений, з лиця такий тихий, такий добрий.

— Тихий, тихий, але тиха вода греблі рве... Горілочку п'є добре; а сільські бабки та молодиці з того села, де він був попом, часто приносять йому гостинці: і сало, і масло, і печені кури. А одна якась удова таки часто ходить на прощу в наш монастир.

— І до отця Палладія заходить?

— Атож! Заходить і балакає приязно з ним.

— А як її звуть? — спитав Копронідос.

— Вона Хівря на ймення, — сказав келійник, — там така здорова, огрядна та червонопика! А приходить на прощу сливе щомісяця, бо вона з того ж таки села, що недалечко од Києва.

— А отець Ісакій та Єремія, певно, так само мають гроші, як і Палладій? — спитав Копронідос.

— Мають, але менше, ніж отець Палладій. А скупі, скупі обидва, що й сказати не можна! Гроші мають, а ходять у старому дранті та драних, латаних чоботях, — обізвався другий келійник.

— А з яких вони? — спитав Копронідос.

— Хто їх знає. Здається, з міщан, а може, й селян, — одповів келійник.

— Я більше од усіх ченців люблю отця Тарасія: такий проворний та жвавий, наче в війську служив. Здається, і цей має грошаки, бо на йому одежа нова, чиста... — казав далі Копронідос.

— І цей має, — обізвався один келійник, — бо часто шиє одежу! О, цей любить чепуритись! Як принесе часом кравець рясу або кафтан, а він як почне примірять, то виварить воду кравцеві незгірше будлі-якої панни: по три рази часом кравець перешиває одежу та приганяє до стану.

— А не знаєте, з яких він? — спитав Копронідос.

— З бурсаків; його вигнали з бурси. Але він був у москалях: казав, що навіть служив унтер-офіцером. Та це знати й по ході, бо як ходить по церкві, то задирає голову вгору, мов москаль на муштрі, — сказав келійник.

— Про що ж він розмовляє в келії, як часом зійдуться гості? — спитав Копронідос.

— Розказує, які штуки виробляв вчителям у бурсі; часом говорить про свою давню службу в москалях. А з молодими дияконами усе балакає за червоні щоки та високі перси одної удовиці... Вона тут недалечко од монастиря й живе, — сказав келійник і зареготався на все горло.

"Отже ж, варто закидати мережі в цьому монастирі. Ловитва, мабуть, буде велія... Чотири ціновиті осятри маю на приміті... З котрого б почати... — думав Копронідос. — Мабуть, з Палладія. Палладій має показну роль в монастирі, бо з вчених... Треба б зробить початок з його..."

Копронідос сам пробував послушником в усяких монастирях у Греції та Болгарії і добре дізнався за норови й звички монастирських осятрів.

— Чи не крикливий та не лайливий отой отець Тарасій? — сказав ніби сам до себе стиха Копронідос.

— Ого-го! Не крикливий! — обізвався послушник. — Як не встигнемо наставити самовар, то вхопить тебе за коси та як сіпне, то трохи голови не одірве з волоссям. А лається гидко, як москаль, та палкий, та битливий! Часом і приступити до його страшно. Та такий товкущий, непосидящй, що все тотвчеться то по келії, то по садку.

"Ну, з цього страшно починать: не піде в мої мережі; треба почитати з святих та побожних... хоч би з грошовитого лапіги, що не любить вештаться та ходить, мов качка... з отця Палладія: тут мені буде менше притичин", — подумав Копронідос і встав з лавки та й розпрощався з келійниками.

II

Другого дня, тільки що вдарили в дзвін на ранню службу божу, Копронідос прийшов до церкви. Отець Палладій сидів коло низького аналоя. Кругом його стовпились сільські бабки, прочанки. Отець Палладій записував у книгу "жертви" бабок: бабки та й молодиці наймали акафісти, молебні та панахиди. Копронідос держав у руці здоровий пучок півоній, нарцисів та тюльпанів, а під пахвою щось завернуте в червону хустину. Баби й молодиці товпились кругом отця Палладія, неначе овечки кругом ясел з сіном. Копронідос поклав на вікні свої приносини, вдарив три поклони перед чудовним образом, приложився, а потім став навколішки височенько на сходах і молився, доки баби одійшли од отця Палладія. Тоді він узяв з

вікна букет та те, що було загорнуте в хустині, і якось по-лисичому, навшпиньки підступив до отця Палладія й поклонився йому до пояса.

— Прошу прийняти од мене вбогу лепту во славу божію і поставить перед чудовним образом богородиці, — сказав солодким, благочестивим голосом Копронідос і подав отцеві Палладієві здоровий пучок квіток.

Отець Палладій підвів толову й хотів покласти перо на столик, але глянув на поетичну жертву і тільки тикнув рукою з пером на чудовний образ і на букети квіток, що стояли в вазках перед образом на столику, застеленому шовковим червоним покрівцем.

— А це прошу прийняти й записать на монастир мою малу лепту: ладан, смирну і єлей, — промовив нишком, якось смирно Копронідос і почав розв'язувать червону хустку. — Прийміть, отче Палладію, і пом'яніть мене в ваших святих молитвах, — сказав Копронідос.

— Яке ж ваше святе ймення? — спитав отець Палладій, вже ласкавіше дивлячись на грека.

— Раб божий Христофор, — сказав тихо Копронідос.

— Ви ревні до божого храму: щодня ходите до нашої церкви. Я вас запримітив, — обізвався отець Палладій. — А з яких ви будете?

— Я купець: держу магазин з тютюном на Хрещатику. а на Подолі маю діла торговельні: скуповую та перепродую пшеницю, — сказав Копронідос.

Отець Палладій несподівано схопився з місця.

— Як же вас звати? — спитався Палладій.

— Христофор Хрисанфович Копронідос. Прошу вашого благословення і знайомості.

Отець Палладій поблагословив його великим хрестом і подав йому по-панібратські руку. Копронідос, одначе, поцілував ченця в руку.

— Спасибі за жертву, спасибі!.. Бог вас не зоставить! Богу прийому! Бог прієм вашу жертву! Дякую господові милосердному за те, що вас напутив, навів на добру путь.

— А це прошу записати лепту на молебень за здоров'я моє. Маю ще дещо пожертвувать на монастир... та говорити в церкві... якось гріх... Ви загаєте для мене багацько часу... — сказав Копронідос, запикуючись.

— То прошу до мене в келію після служби божої! Там ми за чайком і побалакаємо, — сказав отець Палладій.

Він подав Копронідосові руку на прощання, здоровою кремезною ходою пішов до олтаря й так швидко шугнув у двері, що намітка од клобука заколивалась, майнула і вкрила вирізані й позолочені квіти та виноградне листя на колонах іконостаса.

"Осятрина йде в мою мережу. Непогано!" — подумав Копронідос і цілу службу молився та бив поклони перед чудовним образом богородиці, благаючи поспіху собі.

Після служби божої Копронідос пождав отця Палладія, поки він вийде з олтаря, і разом з ним пішов до його в келію, де послушник вже ставив на стіл самовар, що парував під саму стелю та клекотів, мов скажений. Келія отця Палладія була просторна й чиста. Двоє вікон виходило в старий овочний садок. На війнах стояли вазони. Один куток був обчеплений і прйкрашеий образами в позолочених рамках. Перед образами теліпалися лампадки. Через келію був простелений дорогий килим. В келії було чистенько прибрано; було знать, що тут живе чоловік заможний, котрий колись жив сім'єю й господарював.

Отець Палладій в мирі звався отець Павел Андрієвський. Він був з тих священиків-аристократів, які почали вже подекуди заводитись в Київщині. Він був священиком на багатій парафії. Село було велике; окрім церковної землі, до церкви були приписані ще й ерекціонні поля, надаровані давніми, ще не споляченими православними дідичами. Отець Павел вів велике хазяйство, брав з селян-багатирів чималу плату за церковні треби й забагатів. Дочки його грали на дорогому фортеп'яні. В його домі була багата панська обстава: м'яка мебіль, дорогі килими, на дверях важкі портьєри... Отець Павел їздив фаетоном, держав баскі коні, вбирався в дорогі ряси та шовкові яснокольорові кафтани... З селянами він поводився гордо, по-панській, говорив до них великоруською мовою для аристократичного шику, а ще більше задля того, щоб його парафіяни боялися й лучче послухали в роботі. Пишний, гордий, розумний та честолюбний, він домагався ролі між сільським духовенством, і його таки обібрали за благочинного.

Отець Павел любив говорити проповіді, що рідко трапляється між сільськими батюшками. Говорив він їх, здається, більше для себе, ніж для селян, бо говорив великоруською мовою та ще й по-вченому. Чесна громада

слухала ті проповіді й нудилась, аж позіхала голосно на всю церкву. Чоловіки без сорому позіхали, а баби таки просто куняли та клювали в спину одна одну носами. Чи постерігав батюшка це, чи ні, але він часто при людях нарікав на селян, що на селі завелися злодії, завелася розпуста. Він забув, що його парафія не чула од його десятки год живої моральної проповіді на зрозуміливій для селян народній мові. Але ж за ті проповіді йому почепили на шию золотий хрест. Народ гомонів на отця Павла... Отець Павел і не примітив, що його житло, через його ненависність до народу, через пиху, через панський шик та через поліцейську мову, засяло для народу не ореолом пастирським, а ореолом квартири станового пристава... запахло панським двором. Він і незчувся, як у фалдах дорогих завіс та портьєр заховалась і притаїлася штунда. Штунда й справді з’явилась на селі...

Отець Павел вже видав дві дочки заміж, вже наскладав кілька тисяч карбованців, як несподівано вмерла його жінка. Засмутився отць Павел, сидячи сам в своїх покоях, став понурий, смутний, впав у тугу й навіть потроху почав запивати з горя та нудьги. А честолюбство та гординя гризли йому серце, як іржа залізо. Він пішов у монастир, щоб протоптать собі стежку до ігуменства й митри.

"Тепер студенти з духовних академій чомусь вже не йдуть у ченці. Архієреями ставляють ченців з протоієреїв удівців. Може... може, й моя виграє", — думав отец Павел і постригся в ченці.

Увійшовши в келію, отець Палладій перехрестився тричі до образів, поклав на столик проскуру з вийнятими часточками, потім зняв клобук, пригладив довгі коси, зібрав у жменю намітку клобука й, уткнувши її в клобук, поставив його на косому столику, що стояв в куточку під образами. Копронідос

перехрестився й собі тричі, низько поклонився отцеві Палладієві й привітався з ним.

Отець Палладій попросив гостя сісти за стіл, застелений білою скатертиною. Увійшов келійник, налив два здоровецькі стакани чаю й поставив їх перед отцем Палладієм та перед гостем.

— Спасіння буде вам од бога за ваші жертви на наш монастир, — почав отець Палладій розмову, колотячи чай ложечкою й пригладжуючи долонею широку сивувату бороду.

— Приношу жертви, скільки можу, — обізвався Копронідос і почав і собі ніби розчісувать довгими сухими пальцями чорну, як смола, бороду.

— Ви, мабуть, здалека зайшли до нашого краю? — спитав отець Палладій.

— Здалека, отче Палладію. Я родом з острова Пароса і вже давненько торгую в Росії. Передніше колись я торгував в Одесі, а тепер завів магазин у Києві, — сказав Копронідос.

— Слава богу! Слава богу! І добре йдуть ваші діла в Києві? — спитав отець Палладій.

— Хвалить бога, добренько, непогано.

— Чи були ж на Афоні в святих монастирях? Петре, подай лиш нам до чаю проскур! — гукнув отець Палладій.

Келійник побіг в опрічну вузеньку келію, одчинив дверці в пічурку, вхопив три черстві проскури, поклав на тарілку й поставив її на стіл.

— Молився і на святому Афоні; сподобив господь молитись і в Єрусалимі, коло гробу господа бога, — сказав Копронідос.

— Скажіть! Були і в Єрусалимі! — сказав з дивуванням отець Палладій.

— Я люблю монастирі, люблю монастирське життя, та не сподобив мене господь жити в монастирі, бо батько мене оженив і приставив до торговельного діла, — сказав Копронідос смиренним голосом.

Він вів розмову тоном смиренного, покірливого й тихого послушника, що розмовляє з своїм ігуменом.

— А от я овдовів та й пішов у монастир; був священиком на селі...

— В якому селі? — спитав Копронідос.

— В Мар'янівці, — одповів отець Палладій. Копронідос замовк і неначе трохи заметушився. Він знав ту Мар'янівку. Покинувши торг чотками, хрестиками та камінцями з Єрусалима, він надів кафтан та рясу, назвав себе священиком з Персії й їздив по селах за поданням, буцімто на убогі християнські храми, ограбовані й обдерті нібито персами, випрошував навіть у батюшок старі ряси та кафтани й перепродував євреям-кравцям ту старовизну. Блукаючи по селах, він колись заїздив і в Мар'янівку до самого таки отця Палладія.

Копронідос пильно придивлявся до отця Палладія, але примітив, що чернець його не впізнав, бо дія діялась таки давненько.

— Яку ж жертву думаєте принести на наш монастир? — спитав отець Палладій.

— У вас вже дуже старі покрівці на аналоях, котрі стоять перед чудовним образом богородиці. Бог напутював мене й оце навів на думку справить нові покрівці ради прочан, бо вони на видноті, та не знаю, якого кольору набирати в крамницях парчу, — сказав Копронідос.

— В честь богородиці треба брати білу парчу з золотими або срібними квітками; а в честь преподобних — синю, — сказав отець Палладій.

— От тепер я й знатиму! А то ми не духовні люди, нічого того не знаємо, — сказав Копронідос.

Копронідос брехав: він добре знав за це й без отця Палладія.

Отець Палладій строщив за чаєм черстві проскури, що лежали на тарілці. Він устав, вийшов в спочивальню й одчинив двері в сіни. В пічурках майнули пляшки, бутлі й повні усяких наїдків тарілки, прикриті рушником. Копронідос кинув гострим оком на ту пічурку. Пробуваючи послушником у грецьких монастирях, він добре знав, що ховається в тих пічурках. Отець Палладій взяв там ще одну черству проскуру й поклав перед Копронідосом.

Перегодя прийшов отець Ісакій, сухий, тонкий та високий на зріст, з довгою сивою бородою. Короткі посічені коси настовбурчились на його голові, неначе колючки на їжакові. Він прівітався до отця Палладія. Отець Палладій заповістив йому купця Копронідоса. Не встиг отець Ісакій сісти, як двері знов рипнули і в келію увійшов отець Єремія, сухий, як

опеньок, низькоокий, ще й видроокий, з скалкою на одному оці. Отець Палладій порекомендував і йому Копронідоса. Копронідос обвів ченців гострими, вивідуючими та допитливими очима. На обох ченцях були дуже старі, обстрьопані вовняні ряси, що вже зблякли, полиняли, а на спині зовсім поруділи. На ногах теліпались старі, давно не чищені зашкарублі шкарбани. На шкарбанах було рясненько латок.

"Скупі й смиренні оці скнарі... Певно, в скринях у цих ченців безліч грошей. Коли б натрапить на якесь дурне м'яло!" — подумав Копронідос.

Ченці несміливо посідали й дивились у землю. Вони неначе соромились світського чоловіка і таки добре смирялись перед отцем Палладієм. Отець Палладій був з вчених і міг несподівано стати ігуменом або й архімандрнтом... Хитрі й смиренні на взір, ці ченці були з простих селян. Вони сиділи перед Палладієм, неначе ті чоловіки, що прийшли до батюшки годити вінчання або похорон. Але горілочку в отця Палладія хилили таки добре.

— От шановний купець, либонь, дуже любить наше монастирське життя й ладен давати жертви на наш монастир, — промовив отець Палладій до отця Ісакія.

— Спасенне діло! Добре діло! Тепер такий час... Час грішний, бо люди стали якісь скупі на жертви, — обізвався некрасномовно отець Ісакій.

— Стали скупі... Ой, які скупі! А колись було не те... Благодарні боляри й болярині давали жертви на монастирі, — промовив отець Єремія тоненьким тенорцем, дивлячись одним оком на Копронідоса, а другим косим на отця Палладія.

— Перевелись тепер благочестиві та щедрі до монастирів боляри та болярині, — обізвався отець Палладій. — Тепер боляри шугнули за границю до Парижа, а болярині все в театрі, та в опері, та на балах, а не в церквах.

— Гріх плодиться на світі, як бур'ян на городі: поли, поли, а він росте та розкорінюється, — сказав отець Ісакій, очевидячки, на практиці дуже знайомий з цією спеціальністю.

— Слава вам і спасіння на небі, що ви не такі, — сказав отець Єремія, неначе кіт пронявкав, і знов опустив очі додолу, неначе засоромився, що вчинив гріх, бо став хвалеником світського незнайомого гостя.

Двері в келію неначе рвонулись і одскочили, неначе в двері бурхнула буря... На порозі, ніби з землі виріс, з'явився отець Тарасій, високий, поставний, рум'яний, з широкими, повними, червоними устами, в новій рясі, що прилипла до стану, неначе модна сукня в якоїсь гладкої болярині.

— А отець пастернак вже тут! О! Та й отець карлючка тут! — крикнув голосно отець Тарасій і не зареготався, а ніби весело заржав, мов молодий баский кінь.

Він продражнив отця Ісакія пастернаком, а отця Єремію карлюкою-небогою, що була у бога, як співають в пісні. Ісакій і справді був схожий на пастернака, на цю довгу та трохи кострубату огородню овоч. Побачивши стороннього та ще й світського чоловіка, отець Тарасій раптом стулив широкого рота з якоюсь гримасою, котра ніби казала: "От туди к чорту! Удрав штуку, та невлад!"

Отець Палладій заповістив і йому Копронідоса.

"Спливаються осятри до купи! — подумав Копронідос. — Сам бог неначе жене їх бовтом в мою мережу; випала добра година познайомиться з багатшими ченцями".

Ченці збиралися до отця Палладія, щоб побалакать до обіду та й по чарці в компанії випити перед їжею, бо вільного часу в їх було так багацько, що вони не знали, де дітись з нудьги. Отець Тарасій, бадьористий та жвавий, як москаль, перейшов через келію, задравши голову вгору. Клобук стримів на його голові, неначе великий ківер на солдатові за часів Миколи І. Три кінці чорної намітки клобука метлялись на спині, як метляються на вітрі стрічки в дівчат. Тарасій аж вітер погнав по хаті своєю широкою рясою. Тоненькі, позліплювані, неначе котами позасмоктувані кіски отця Єремії трохи заколивались, мов пейси.

— Наш знайомий добродій, Христофор Хрисанфович, жертвує нові покрівці на аналої перед чудовним образом, — почав отець Палладій, обертаючись до нового гостя.

— Спасибі, спасибі! Спаси вас, господи! Піде за душу й за спасіння. Ви купець чи прикажчик? — спитав у Копронідоса отець Тарасій.

— Купець. Держу магазин на Хрещатику, — одповів Копронідос.

— З бакаліями чи з винами? — спитав отець Тарасій, бо найбільше любив такі магазини.

— З тютюном, — промовив Копронідос.

— І то добра річ; але якби з винами, то було б краще. Це смачний крам, а ченцям не можна вживать курива, — сказав

отець Тарасій і навіщось облизав свою широку спідню губу, висолопивши широкого червоного язика.

Отець Ісакій спустив очі додолу. Отець Єремія почав швидко перебирати пальцями зерна чоток.

— Думаю завести магазин і з винами; маю агентів од значних виноградарів в Греції. Мені здається, що торг винами тутечки пішов би непогано, — сказав Копронідос.

— Як будете заводити магазин з винами; то заводьте недалечко од нашого монастиря, — сказав отець Тарасій, — бо, знаєте, часом приїдуть з сіл гості, то буде недалеко посилать.

— Для братії ж по чину монастирському положено в великі свята по красовулі вина, — сказав Копронідос.

— В нашому монастирі й красовулі дають не знають які, нема чим горла помочити, — сказав отець Тарасій, — ковтнеш, як муху, і незчуєшся. От красовулі од добродійних приносин — то зовсім інша річ.

— Були приносини колись — то од боляр та од боляринь, — несміливо почав отець Ісакій, — а тепер...

— Та боляри тепер щось скапцаніли! — перебив його отець Тарасій.

— А болярині кинулись на суєту; тільки й знають ті золоті зап'ястя та ожерелія... а до монастирів... — знов почав отець Ісакій, очевидячки, дуже сердитий на скупих болярынь.

— Болярині тепер тільки й знають, що натирати ланіти червоними рум'янами та замітать тротуари шовковими

хвостами од спідниць. А вже ті вихання головою та станом... — почав отець Тарасій.

— Та моргання бровами, та покивання віями й очима навіть у церкві, — сказав отець Палладій.

— Спокуса тільки од нечистого чорноризцям, — обізвався отець Ісакій.

— Наші купці не такі. Ми ще не впали в гріховну суєту, — обізвався Копронідос. — Треба мені, отче Палладію, зняти мірку з аналоїв. А потім піду в магазин і виберу покрівці.

— Зайдіть на вечерню. А після вечерні й мірку візьмете, — сказав отець Палладій.

— Добре! А завтра прошу вас, чесні отці, до себе на вечірній чай та на трапезу. Я люблю духовний чин, а найпаче чорноризців. Моя квартира проти самої монастирської брами, — сказав Копронідос і встав, щоб попрощатись з ченцями.

— Прошу вас усіх... Моя супружниця богобояща. Вона зросла недалечке од святої Афонської гори й буде рада привітати вас у своїй господі, — додав Копронідос, цілуючи в руки ченців.

Він поклонився низенько аж у пояс ченцям, вийшов якось по-котячому, тихо, навшпиньки й тихесенько причинив за собою двері.

— Бог посилає нам жертвователя, — сказав отець Ісакій.

— Бог посилає нам дурня, та, здається, ще й грошовитого, багатенького, — додав отець Тарасій і зареготався на всю

келію. — Ходім лиш до його, панотці! Хоч по добрій красовулі смикнемо. Греки знають смак у вині. Та й м'ясця печеного попоїмо, бо вже ті холодні шинки та ковбаси чомусь в пельку не лізуть. Пастерначе! Нагодую-таки я вас м'ясцем! Еге, так?

— О, борони й заступи мене, мати божа! — обізвався отець Ісакій. — У вас усе жарти. Не подобає чорноризцеві так жартувати. Ви все гнівите бога та сатану звеселяєте, а він, мабуть, од радощів аж танцює.

Після вечерні Копронідос зостався в церкві й ждав отця Палладія. Вийшов з олтаря отець Палладій, зняв мірку з попокрівців і оддав її Копронідосові.

— Заходьте ж до мене завтра після вечерні на вечірню трапезу! — знов просив Копронідос отця Палладія. — Та попросіть од мене єромонахів, що я бачив у вас в келії.

III

Другого дня після вечерні отець Палладій з отцями Ісакієм, Єремією та Тарасієм прямували до брами по густій алеї монастиря. Тільки що вони вийшли по сходах в дзвіницю, через котру був головний вихід з монастиря, назустріч їм ішов Копронідос.

— Зустрічаю вас, чесні отці, як колись у давню давнину Авраам стрічав трьох странників, — сказав Копронідос, знявши бриля й низенько кланяючись.

Копронідос пішов поруч з ченцями й привів їх до свого житла. Ченці увійшли в кімнату Копронідоса, перехрестились по тричі до образів, а потім привітались з Копронідосом.

Копронідос попросив їх сідати. Ченці посідали на стільцях, але Копронідос попросив отця Палладія пе-ресісти на турецьку канапу. Копронідосова кімната зовсім була схожа на чернечу келію. Два кутки були обвішані образами, і в кутках горіли дві лампадки. В одному кутку на косому столику були наставлені святощі, принесені нібито з Афона та з Єрусалима: пляшечки з свяченою водою, якісь камінці, кипарисові хрестики та образки; в самому куточку стояли дві пальмові сухі гілки. Через кімнату був простелений узький килимок, виплетений з чорних та білих крайок. В кімнаті пахло смирною та кипарисом, тхнуло монастирським духом далекого Сходу.

Незабаром у дверях з'явилась не дуже молода, але гарна з лиця така добра товстуля, низька, кругленька, і, неначе клубок, помаленьку покотилась з дверей по килимку. Голова в неї була напнута чорною шовковою хусткою; кінці хустки теліпались на повних грудях; шия була обгорнута білою хусточкою. На чорній сукні ясно вирізувались жовті зернисті чотки, котрі вона держала в білій пухкій руці.

— Моя супружниця, котрою благословив мене бог! — рекомендував Копронідос.

Супружниця підступала до кожного ченця по черзі. Кожний чернець уставав з місця й хрестив її великим хрестом. Вона поцілувала ченців у руку.

— Як же ваше святе ймення? — спитав отець Палладій.

— Мелетія, — несміливо обізвалась товстуля й стояла серед гостинної ні в сих ні в тих, неначе наймичка, готова вислухати приказ господаря.

— Іванівна по батькові, — додав Копронідос, — зросла під захистом святої Афонської гори, недалечко од Афона, родом грекиня, любить монастирі та святих чорноризців. — Копронідос показав Мелетії на стілець. Вона сіла помаленьку, обережно, як сідає школяр тоді, коли його попросить сісти вчитель. Склавши білі руки й поклавши їх на животі, вона почала крутить великими пальцями, палець кругом пальця, так жваво, що аж чотки в неї в руках шелестіли. Мелетія витріщила на ченців здорові темні очі, як корова на нові ворота, й мовчала. Отець Тарасій так і вп'явся очима в її повне бліде лице.

— Не нудьгуєте в нас за своїм краєм? — спитав у неї отець Палладій.

— Ні, я вже оговталась, звикла до Києва, — обізвалась Мелетія й засоромилась.

"Десь я неначе її бачив, — подумав отець Палладій, — неначе вона колись наймала молебень... давненько... років з п'ять передніше... Такі товсті брови..."

Мелетія ніколи й не бачила Афона: вона була таки грекиня, але київська, міщанка з Подолу, і не була навіть жінка Копронідоса... Посидівши й покліпавши очима на ченців, Мелетія вийшла і пішла в пекарню готувати ченцям закуску та вечерю.

— У вас благочестиво в хаті: пахне смирною та кипарисом, — обізвався отець Ісакій.

— Наче в храмі, — обізвався отець Єремія і навіщось перехрестився.

— В мене багато святощів з Єрусалима, — сказав Копронідос, — ви, святі отці, знаєтесь на тому: от вода з святої ріки Йордану. — Копронідос устав, пішов у куток до столика, взяв кілька пляшечок з водою й подав ченцям. Ченці забрали в руки пляшечки, повертіли їх у руках і поставили на стіл.

А оце камінці з Віфліємського вертепу, — сказав Копронідос, взявши в руку кілька камінців. Він перехрестився, поцілував камінці й подав Ісакієві. Отець Ісакій з рушливістю узяв у руки один камінець, перехрестився й поцілував. Єремія взяв у Ісакія камінець і, знявши клобук, і собі перехрестився й поцілував камінець. Палладій тільки подержав у руках камінець, подивився й поклав на стіл. Але рушливий Тарасій навіть не взяв у руки тих камінців, тільки мовчки дивився на їх; очевидячки, він ждав од Копронідоса не камінців, а чогось смачнішого й тривнішого.

— А оце камінці з-під святої Голгофи, — сказав Копронідос і, поцілувавши, він подав ченцям якісь чудної форми камінці.

Ті камінці бачили Єрусалим так само, як і Копронідос: він назбирав їх по берегах Росі. Ченцям вже трохи обридли ті камінці: вони вже їх не цілували, а тільки подержали в руках та й поклали.

— Були в Єрусалимі? Бачили гроб господній. Голгофу? — спитав у Копронідоса Ісакій.

— Сподобив господь, сподобив! Бачив усі святі місця, — одповів Копронідос.

— Ой господи! Спаси й помилуй нас! — обізвався Єремія. — Красно там, дивно й велеліпно?

— Красно й дивно! Бачив я й Голгофу, гроб господній, чув, як душі грішників плачуть і скрегочуть зубами. Є там у стіні в великій церкві дірка, вона йде під землю просто в саме пекло. Як притулиш вухо, то й чуєш і крик, і галас, і стукіт, і гуркіт, і клекіт, і скрегіт зубів, — сказав Копронідос.

Отець Ісакій важко зітхнув і перехрестився. Він був з простих селян і йняв віри тим побрехенькам та теревеням Копронідоса, бо вже це чув од людей-прочан, що мандрували на прощу в Єрусалим.

— Ой господи! Спаси нас і помилуй, — промовив він тихо.

— А проти великодня на утрені святий огонь сходить з неба. Патріарх входить у печеру до гробу господнього з пучком незасвічених свічок і молиться. Огонь спадає з неба, і самі свічі запалюються, — теревенив далі Копронідос.

— Дивні діла твої, господи, — сказав Єремія й перехрестився.

— А оце пальмові гілки, посвячені в єрусалимському храмі на вербу; це там такі ніби верби, — сказав Копронідос і подав одну гілку отцеві Палладієві. Отець Палладій узяв гілку, подивився, понюхав і поклав на столі. Після його понюхали гілку й другі ченці.

Отець Єремія знов важко зітхнув і глянув на образи.

Тим часом Мелетія принесла чай і поставила на столі, а до чаю подала пухкої паляниці на тарілці. Ченці побрали стакани й розговорились. Копронідос виніс до чаю пляшку рому.

Ченці спершу трохи церемонились, прикривали зверху долонями стакани, одмагались, вважаючи ром за гріх; але невпроханий Копронідос силою поналивав їм рому в чай. Отець Тарасій, випивши півстакана чаю, без сорому взяв пляшку, бурхнув рому в стакан і сповнив його до крис. Мелетія наливала й приносила стакани безперестанку. Пунші за пуншами щезали, неначе ченці виливали їх у безодню.

Попиваючи пунші, ченці все судили цей гріховний мир та гудили "болярів" та скупих на приносини "боляринь".

— Ще тільки й зосталось благочестя, що поміж купецтвом, — почав отець Ісакій, — благородні ходять у монастирі до церкви, тільки задля того, щоб послухати чудову півчу та подивитись на церемонію, а серце в їх — камінь; гроб одчинений— гортань їх.

— Паничі ходять до церкви, щоб моргать на паннів, а не молитись, — обізвався отец Тарасій з сміхом.

— Ой правда, правда! — знов обізвався Копронідос, ще й важко, але якось роблено зітхнув.

— Гріх твориться в храмі: не стоять на службі благообразно, осклабляються устами, — додав Єремія.

— А говіють — тільки в рот віють, — додав Тарасій і влив у рот трохи не півстакана пуншу, захлинувся й став кашляти, навіть чмихать.

— Кажуть, що в Петербурзі якийсь болярин завів нову віру; сам проповідує в своїх позлащенних чертогах, а болярині грають на органах чи на фортеп'яні та співають, та козлогласують. Ой, господи, спаси нас! — сказав Ісакій.

— Кажуть, що цар звелів тому єресіархові виїхати з Петербурга. А вій і каже: скажіть цареві, що виїду з города разом і воднораз, в одну годину, на чотирьох заставах. Ото цар звелів стерегти, застави, і з усіх чотирьох застав в одну й ту саму хвилину виїхав той єресіарх і поїхав за границю на теплі води, — промовив авторитетно отець Єремія.

— Ото, скажіть! Такі чуда, як і на Афоні, — обізвався Копронідос.

— Не так-бо було! То Пашков, великий багатир, завів нову віру в Петербурзі. А ви, отче Єреміє, мішаєте одне з другим. То колись були масони в Петербурзі, що накладали з чертами, — сказав іронічно отець Палладій, обертаючись до Єремії, як до непросвіченого простого селянина.

— Суєта настала на світі. Мир загруз і бабляється у гріхах, як свиня в барлозі, — далі тяг свій плач отець Єремія.

— А! Враг його бери! Нам байдуже! — сказав отець Тарасій, виливаючи в рот пунш.

Після чаю та пуншів Мелетія застелила стіл скатертиною, принесла дві тарілки пирогів, поставила тарілки з шинкою, ковбасами, оселедцями, ікрою та сиром. За пирогами та закускою з'явились на столі пляшки з горілкою, наливкою та винами. Копронідос налив ченцям по чарці горілки. Ченці з смаком випили разом, неначе москалі бахнули з рушниць по команді.

— Прошу, святі отці, закушувати; от м'ясне, а от рибне. Це пиріжки з рибою, а оце з м'ясом: хто чого хоче. В нас, в грецьких монастирях, чорноризці їдять і м'ясо. А як у нас їдять

у монастирях м'ясо, то й вам не гріх, — сказав Копронідос, щоб надати сміливості братії.

— Який тут гріх! — сказав отець Тарасій і кинувся на ковбаси. — "Не входяче в уста поганить чоловіка, а виходяче з уст".

— Та воно-то так! Нігде правди діти, — обізвався отець Палладій і кинувся до шинки з жадобою, бо вже довго піснюкав у монастирі. Отець Ісакій та Єремія, одначе, кріпились і закушували горілку пирогами з рибою. Єремія тільки поглядав скоса на ковбаси. Після закуски Мелетія принесла на полумиску здорового начиненого коропа, а після коропа подала шматок печеного поросяти з начинкою; порося було сите, пахуче, з закарцюбленим хвостиком; вона ще й подала хрін до його мов на великдень. Отець Тарасій не ждав навіть, поки його попросить хазяїн, і кинувся на порося, як вовк на ягницю. Отець Палладій одкраяв і собі добрий шматок. Ісакій та Єремія аж скривились і мовчки дивилися на ситеньку поросятину. Тепла пахуча пара од поросятини страшенно дратувала в їх апетит.

Ісакій понурився і аж здихнув важко.

— Отче Ісакію? — обізвався Тарасій. — Поки ти зітхатимеш, то ми усе порося укладемо в копи. Бери мерщій виделку та їж! — сказав він геть-то нецеремонно. Отець Ісакій і справді побачив, що Тарасій не жартує. Він ухопив на виделку здоровий шмат поросятини й нагріб півтарілки начинки.

— Ми в гостях, а в гостях у чужих людей все одно що в дорозі, а в дорозі і чорноризцеві можна їсти, що бог пошле, — сказав Ісакій, щоб заспокоїти своє сумління.

— Отче Єремієє! Розрішайте-бо! В грецьких монастирях розрішають собі м'ясо, і це не вважається за гріх, — благав Копронідос.

Отець Єремія кривився, морщився, довго дивився одним оком на образи, а другим на порося.

— Та вже прочитаєш дома правило в молитвах ввечері, то бог простить. Ми ж не в монастирі, а в гостях і в дорозі; "гріх у міх, а спасіння в торбу!"— заспокоював отець Тарасій.

Отець Єремія таки не втерпів: одшматував прездоровий шматок поросятини, похапцем нагріб начинки й почав уплітати на весь рот. В хаті стало тихо, тільки було чуть, як лущало порося в зубах та жмакали й плямкали жадобні роти.

— От так святі чорноризці! Грішний мир гудимо та судимо, а порося уплітаємо на всі заставки та горілочку попиваємо, — сміявся отець Тарасій. Порося так швидко зникло десь з полумиска, що й хазяїн не зоглядівся. Після поросяти пішла чарка за чаркою. Копронідос наливав чарки наперемінку то вином, то наливкою, то горілкою. Ченці не розбирали й лили в рот чарку за чаркою: вони хапались, щоб часом не замкнули на ніч монастирської брами.

— Де ж раба божа Мелетія? — спитав Тарасій, одкинувши голову на спинку стільця й одсапуючи, неначе після праці. Йому заманулось подивитись на чорні густі брови та карі очі тієї раби божої. Копронідос покликав Мелетію. Вона сіла проти Тарасія, промовила кілька слів, а потім замовкла й тільки крутила пальцем кругом пальця, неначе пряла. Тарасій витріщав на неї очі й осміхався, показуючи широкі зуби, неначе лопатні. Посидівши трохи, Мелетія встала й вийшла, хитаючись на ході, як годована качка.

"Ну, цей чорноризець ласий і до поросятини, і до чорних брів..." — подумав Копронідос і намотав собі на вус.

— Ой, час у монастир! — аж гукнув на всю світлицю отець Палладій. — Швидко замкнуть браму.

І він обперся ліктем об локітник канапи й насилу підвів своє важке сите тіло. Ченці наче по команді підвелися з місців, перехрестились до образів, подякували хазяїнові та хазяйці, накинули на голови клобуки, забряжчали чотками й хапком вийшли на вулицю. Копронідос ухопив шапку й вибіг випроводжати їх. Він боявся, що ченці не потраплять до брами, часом зіб'ються з дороги й заблудять.

Прийшли до монастиря, до брами в дзвініці. Треба було виходити на високі сходи.

— Що це таке? Виходили з монастиря — сходи були як сходи, а теперечки стоїть неначе якась гора! — мимрив Палладій. — Як я вийду на цю гору?

— Ой, спаси нас, господи, і помилуй! Не вийду й я: такі великі східці! — сказав Ісакій і без сорому сів на сходах.

— Ой господи, спаси нас, грішних! Не вилізу й я! — сказав Єремія і, ступивши на сходи, спіткнувся та й сів.

Отець Тарасій якось виліз сам на сходи. Копронідос повиводив попід руки на сходи ченців.

— Як же ми тепер посходимо наниз звідсіль? Ще порозкочуємось, як онуки, по сходах, — бідкався отець Палладій.

Не встиг він цього промовить, як Єремія вже спіткнувся на крутих сходах.

— Ого! Отець карлюка вже внизу! Хоч маленький, але спішненький, — обізвався Тарасій.

Копронідос мусив брати кожного ченця під плечі й позводив їх з сходів, а потім повів по алеї, як поводатар водить сліпих старців.

— Як часом заманеться вам, чесні отці, печених єгипетських м'ясів та "говяд" або чого питного, то я вам носитиму в келії; прикрию чим-небудь та й принесу в хустці, — сказав Копронідос.

— Мені печене порося на вечері! — сказав Палладій.

— А мені питного чого... знаєте... спирту, рому, — обізвався Ісакій.

— Добре, добре! Моя Мелетія спече і порося, і індика, і чого схочете, тільки давайте гроші, — сказав Копронідос.

— Добрий ви і богобоящий чоловік, і до монастиря ревнивий, — сказав отець Палладій.

— Спаси вас, господи, і помилуй за добре діло! — обізвався Ісакій.

— І не введи нас в іскушення! — молився отець Єремія і хотів перехреститись, але рука його не слухалась і не достала до чола.

— Ой господи! Спаси і помилуй нас, грішних! Дивні діла твої, господи! В голові грають музики, гудуть цимбали та неначе б'ють у бубни, — мимрив отець Ісакій.

Отець Тарасій, коливаючись на ногах, збився з дороги, звернув з алеї на траву. На траві покотом спали прочани, чоловіки й баби. Тарасій, одбившись од поводатара, потрапив на сонних бабів та молодиць.

— Дивні діла твої, господи! Чи я в монастирі, чи на полі брані ходжу по трупах убієнних? — метикував отець Тарасій і наступив на сонну бабу. Баба прокинулась і ойкнула з переляку. Тарасій опам'ятався й повернув цабе на алею. Копронідос порозводив чорноризців по опрічних келіях і вертався додому.

— Заплутались трошки коропи в моїй мережі: час приступати до діла. Заплатять ченці мені і за поросята, і за індики, і за ром, і за пунші... Заплатять щедро, — промовив нишком Копронідос, почуваючи пахощі чернечих тисячок.

Другого дня Копронідос послав на базар Мелетію, звелів їй купити порося та годованого індика, а сам побіг у магазин і купив два покрівці на аналої. Перед пізньою службою божою він прийшов до церкви заздалегідь і, викликавши через послушника отця Палладія, подав йому чудові парчеві покрівці з білим полем, з чудовими дрібненькими квітками. І ченці, і послушники позбігались, щоб подивитись на щедрий дар богобоящого купця.

А після вечерні, того ж таки дня, Копронідос знов з'явився на монастирській алеї. Він ніс у руках уже інший дарунок, зав'язаний у червону велику хустку: печене порося з начинкою для отця Палладія та печеного індика для отця Тарасія. Другого дня знов заманячила на монастирській алеї чорна Копронідосова борода. Він знов ніс у руках здоровий узел.

Через зав'язані кінці хустки виглядала синя шовкова матерія з золотими дрібними квіточками. Тією матерією були прикриті здорові сулії з горілкою та пляшки з ромом та з наливкою: то був дар Копронідоса для отця Ісакія та Єремії, прилюбних до горілки. Копронідос став потайним чернечим агентом для приставки пляшок з усяким добром для чорноризців...

— Та й благочесний же та щедрий на жертви оцей купець-грек! — розмовляли поміж себе послушники та бідніші ієромонахи. — Усім серцем прилип до нашого, а не до іншого монастиря: трохи не що божого дня носить жертви в монастир; наче наш монастир прилюбив його до себе, як прилюблюють чарами дівчата парубків.

Але... ченці не знали, звідкіль ішла та прилюбність.

IV

Минуло доволі часу. Копронідос став близьким чоловіком, навіть пристелем ченців. Він усе давав на монастир, як кажуть, для людського ока, дрібні жертви: то ладан, то смирну, то оливу; купив невеличку лампаду й почепив перед одним образом. Ченці запрошували Копронідоса до себе на чай та на закуску й побратались з ним. Копронідос запрошував ченців до себе й ставив для їх багатенькі опрічні трапези: і для "ядущих говяда, і для не ядущих".

Раз Копродоніс запросив до себе самого отця Палладія. За чаєм він почав з ним таку розмову:

— Знаєте що, отче Палладію! От чорноризці мають покладні гроші й держать їх дурнісінько під спудом, в скринях. Гроші дурно лежать, дармують і не дають ніякої користі, ні навіть процентів. Це діло не практичне: треба робити так, щоб гроші плодили гроші.

— Воно й справді так... — обізвався Палладій. — Але де ж нам, чорноризцям, вести мирські грошові справи? Ми в монастирі, а не в мирі...

— То давайте гроші на позичку купцям! Гроші вернуться додому, ще й принесуть у скриню проценти. Хто має корови, той має молоко й телята; а у вас ніби корови недійні, ялівки, без молока й без телят... — сказав Копронідос.

— Гм... це правду ви кажете... непогане діло... — муркнув отець Палладій і задумався.

— А скільки процентів дали б купці, приміром? — спитав отець Палладій.

— Дали б сорок або принаймні тридцять на сто, а може, й більше, — сказав Копронідос, — це, бачте, залежиться од умови та й од купця.

— Непогане діло. Треба б собі і мебіль шовком оббить... і перські килими нові купити... бо почуваю, що в повітрі висить вже архімандрича митра над моєю головою... Та й дочкам треба б послати трохи, бо вони сім'янисті обидві і в їх дітей купа. Та треба грошей на наливки... та на вина... на вітання

значних гостей, не таких, як Ісакій швець чи кравець... — сказав отець Палладій, і спокуса заворушилась в його голові.

— Авжеж! Як підете вгору високо, то й гроші повинні йти вгору.

— А чи знайдуться ж такі купці, багаті, чесні й певні позичники? Чи можна їм йняти віри? Гроші — ласа річ, а мир любить гроші. Люди люблять позичать і не люблять оддавать, — сказав отець Палладій.

— Знайдуться певні й благонадійні позичники. От хоч би й я! І я ладен платить вам тридцять п'ять процентів на рік! Дам вам вексель, завірю його в нотаріуса. А коли хочете, запишу в заставу для забезпечності й свій магазин. Банк не дасть вам таких процентів, — сказав Копронідос, — спробуйте на рік, а не сподобається вам, я верну вам капітал з процентами. А гроші вам здадуться. Дасть бог, швидко будете архімандритом... а потім і архієреєм...

Отець Палладій довго думав та міркував, гладячи розкішну бороду. Перспектива архімандричної обстави: дорога мебіль, перські килими, шовкові та оксамитові ряси, золоті дорогі митри, обсипані дорогими діамантами, — все це дуже надило й манило його. Він любив блиск, розкіш і жадав багатої, естетичної церковно-аристократичної обстави.

"За три тисячі в один рік матиму процентів більше тисячі карбованців... Гм... Дадуть архімандричу митру, то справді здадуться... справлю дорогу митру з золотим полем, звелю обсипати дорогими діамантами; хрестик зверху на митрі треба б зробити з брильянтів. Справлю таку митру, якої нема й в архієреїв. Я люблю, як митра сяє... та ще як вдарить сонце в вікно, то блиск по митрі аж переливається, аж бігає смугами, а

найбільше тоді, як архімандрити хрестяться та кланяються... Тим-то, мабуть, вони так часто й кланяються... Та й посох треба позолотить, а змія зверху варто б для шику обсипати брильянтами... Гм... на це треба багато грошей... В мене будуть у гостях професори й архімандрити... Та й сам швидко буду архієреєм... Знов треба буде багацько грошей, бо жалування мале — не покріпишся".

Блискуча мрія блискавкою мигнула в голові отця Палладія й розворушила його честолюбність і потяг до слави, до блиску. Отець Палладій раптом перестав гладити свою густу бороду й легенько вдарив долонею по столі. Повна рука з повними, наче налитими пальцями, ніби прилипла до стола.

— Добре! Згода! — сказав він твердим голосом. — За п'ятдесят процентів на рік! — Скільки? — спитав Копронідос, і його чорні очі засвітились, заблискали, неначе в кота, що налагодився кинутись на мишу і знає, що миша вже не втече од його лапок та пазурів.

— Три тисячі! — сказав отець Палладій і подав руку Копронідосові.

Копронідос ляснув його по долоні і велів Мелетії принести пляшку вина. Запили могорич. Написали вексель. Ввечері в своїй келії отець Палладій вийняв з-під спуду гроші й оддав їх Копронідосові. Копронідос неначе на крилах вилетів з келії. Здоровий осятер заплутався в його афонську мережу.

Другого дня Копронідос прийшов на вечерню. Він став перед чудовним образом, підвів очі вгору до неба й усе думав та гадав, розкидаючи думки, на котрого б чорноризця тепер закинути мережу: чи на Єремію, чи на Ісакія, в котрих він примітив великий потяг та прилюбність до чарки. З котрим-то

буде легша й корисніша справа.? Хто з їх скупіший? І в Єремії ряса на спині поруділа, і в Ісакія спина руда, неначе налатана рудою латкою. І в Єремії хустка до носа світиться наскрізь, як решето, і в Ісакія хустка до носа неначе прострелена кулями: бо як сякає носа, то часом гострий ніс потрапляє в дірочку й стирчить з хусточки, неначе сякає дзьоба чорногуз. В отця Ісакія намітка на клобуці така гарна, як стара запаска, котрою молодиці виносять попіл на смітник... Але і в отця Єремії тільки трошки краща. І в Єремії рясно латок на підряснику, і в Ісакія такі самі взорці, рясненько розкидані по кафтані... І в Ісакія чоботи на носках роззявили рота, неначе просять їсти, і в Єремії з носка часом висовується онуча, неначе чобіт висолопив язика.

Підвівши очі вгору, Копронідос думкою лічив латки на обох чорноризцях і налічив їх на отцеві Ісакієві більше.

"Еге! Він скупіший... Треба ловити отця Єремію, засідать на засідки на його, бо, певно, його легше буде впіймати", — постановив собі Копронідос і після вечері зайшов на чай до Єремії.

— Господи Ісусе Христе, сине божий, помилуй нас! — промовив під дверима Копронідос тихим і трохи плаксивим голосом, неначе прохач-старець, що просить хліба. Він постукав помаленьку в двері.

— Амінь! — обізвався з-за самовара отець Єремія. "Несе нечистий купця, та ще й на чай. А він п'є чай унакладку, а не вприкуску; піде чотири грудки сахару, а може, й більш... бо часом п'є по три стакани чаю", — подумав Єремія, одначе він швиденько підвівся, й запросив купця до кімнати, й привітався з ним. Сіли за стіл, випили по одному стаканові чаю. Копронідос подякував і не схотів другого стакана. Єремія осміхнувся й повеселішав. Копронідос витяг з кишені пляшку

рому й поставив на столі. Єремія став зовсім веселий і ласкавий. Він нахилив голову близенько до пляшки й вирячив низькі очі на квиток. Дві пасмі тоненьких кісок звісились униз і коливались, зліплені докупи, неначе їх кіт позасмоктував.

— А я до вас маю маленьке-маленьке дільце... — сказав Копронідос.

— Яке дільце? — спитав Єремія й одкинув голову назад, і вирівнявся на стільці.

— У вас, чорноризців, гроші валяються в скринях без усякої користі, вибачайте, як черепки на смітнику. Чом пак ви не оддаєте їх на проценти? Чом би вам не позичити будлі-якому купцеві, от хоч би й мені? Я вам заплачу великий процент, бо купцям треба не покладного, а летючого капіталу, щоб обертався швидко, як обертається земля кругом сонця.

— У мене нема грошей. Хто вам сказав, що в мене є гроші? — перебив його Єремія і вп'явся сердитими маленькими очима в лице Копронідосові, мов роздратований ужака.

Копронідос погладив бороду й хитро, хитро й смиренно наче заглядав в очі Єремієві.

— Мені ніхто не казав, що в вас є гроші, але я побував у багатьох монастирях...

— В мене нема грошей! — стиснув тоненьким голосом Єремія.

— Я дав би великий процент. Я купець, відомий у Києві, маю магазин... дам вам вексель, запишу вам у заставу свій

магазин. От і отець Палладій позичив мені гроші за тридцять п'ять процентів. Я дам вам п'ятдесят.

Єремія слухав вважливо, насторочивши вуха.

— От ви маєте, нехай буде, тисячу; через рік ви вже матимете півтисячі карбованців дурнісінько. Самі гроші прийдуть до вас у келію.

— А через два роки буде тисяча? — спитав Єремія, неначе писнув.

— А через три— півтори тисячі буде в вас!! — підняв і собі голос Копронідос. Єремія похилив голову, погладив тонку та ріденьку борідку й задумався.

— То як же буде, отче Єреміє? — спитався Копронідос.

"Палладій позичив йому гроші... а він знає мир, хазяйнував, він чоловік досвідчений в цих мирських справах, чоловік з розумом, вчений... Але, але шкода випускати з рук гроші... Як-таки так! Гроші лежать у мене в схованці, а то візьми та й оддай їх комусь..." — думав Єремія.

— Ні, ніяк не буде! У мене нема грошей! — знов писнув Єремія. "Спитати б Палладія?.. — подумав Єремія. — Але це все одно, що признатись, що в мене є гроші. А Палладій лепетливий на язик, скаже ще комусь, а хтось довідається та видере вікно, задушить мене і вкраде мої гроші..." — думав мовчки отець Єремія.

— Коли хочете, я вам заплачу за перший місяць проценти зараз... та ще й червінцями, — сказав Копронідос.

Він витяг з кишені капшук і висипав на стіл шість червінців. Червінці засяли на скатерті. Єремія поглядав на їх, як кіт на сало.

"Чи дати, чи ні? Оце яка диявольська спокуса! Але як же його таки витягти з кишені гроші й оддати чужому чоловікові?.. А червінці горять, як жар. Ой спокуса! Ой сатана манить мене!" — думав Єремія і мовчки дивився на червінці.

— То як же буде? — знов спитав Копронідос.

— Ніяк не буде! В мене нема грошей, — сказав Єремія якимсь глухим та жалібним голосом, що вилетів з його грудей, неначе з забитої домовини.

— Як нема, то прощайте! Одначе поміркуйте до завтрього, — сказав Копронідос, розпрощався й швиденько вийшов з келії.

Отець Єремія причинив двері. В келії стало тихо, неначе в могилі. Од лампади розливався світ і ясно освічував куточок келії, білу стареньку скатертину на столі, миготів на позолочених рамах образів. Єремія стояв мовчки серед келії й дивився на образи.

"Це не купець, а сатана! — думав Єремія. — Це сатана наслав на мене, грішного, якогось диявола, а не купця... а купець спокушає мене. Може, він хоче вкрасти у мене гроші чи видурить та вивідує, де вони сховані... Може, вже й украв..."

Отець Єремія тихісінько закрався до стільчика, взяв його у руки, приставив до груби, виліз на стілець і без найменшого шелесту одчинив дверці в каглі. Піднявши верхню покришку в каглі, він почав виймати звідтіль свій скарб, загорнутий в стару хусточку. Здавалось, ніби то порався не чернець, а якась тінь,

так крадькома й тихо він зробив усе діло, неначе сам у себе крав гроші.

Єремія зліз з табурета, розв'язав хусточку, вийняв звідтіль сувої асигнацій і почав розкладати їх по столі. Одібравши в одну купу старі, обстрьопані в руках селян бумажки, він поклав їх на столі; у другу купу поскладав новісінькі лиснючі бумажки. Тоді він розгорнув білий вузлик і витяг звідтіль з десяток червінців та старих срібних карбованців і розсипав їх по білій скатертині. Червінці та карбованці заблищали проти ясного світла. Єремія полічив гроші.

— Усі, дякувати господові милосердному! Усі до одного рубля! Оце тисяча обстрьопаними, старими бумажками... Та й заялозили ж їх діди та баби! Неначе в роті пожували. А оце сотенька новісінька! Усі цілі, хвалити ласку отця небесного.

Отець Єремія одійшов од стола й мовчки милувався своїм скарбом, а найбільше блиском червінців...

За дверима зашелестів келійник. Єремія здригнувся, почав голосно читати молитви.

— Слава тобі, боже наш! Слава тобі, царю небесний, утішителю... — молився Єремія й накинув хусточку на свій скарб... Єремія важко зітхнув, неначе живцем ліз на небо, і усе молився: він знав, що келійник не увійде до його тоді, як він стоїть на молитві.

Шелест за дверима стих. Єремія зав'язав у хусточку нові асигнації та червінці і знов поклав їх у каглу між двома покришками. Тисячу рублів старими асигнаціями він сховав у скриню на саме дно.

"Нащо це я переклав тисячу в скриню? Чом не сховав усіх у каглу? Це нечистий, а не я, володав моїми руками, водив моєю думкою. Я, здається, не того хотів... Я хотів, здається, усі гроші заховати в каглі... Ага! Здається, думав... може, позичу тисячу за проценти... та щоб недалеко завтра шукать. Ні, я так не думав! Ні, не позичу зроду-звіку! Я цього не хочу..." — ворушилися думки в голові Єремії, і він усе стояв серед келії, неначе став з якогось дива соляним стовпом.

Уже й північ минула, а Єремія стояв на одному місці й думав. Вдарив дзвін на дзвіниці дванадцять. Гук дзвона неначе розбудив його, як од сну. Він роздягся, ліг на убогу тверду постіль, але сон утік од його очей.

Купець стояв перед ним, мов живий, і ласкавими очима манив його й дражнив: "Дай гроші! Наростуть удвоє, втроє..."

"Не дам, не позичу!" — думав Єремія.

"Дай! Позич! Будеш багатий! Гроші виростуть, як дерево літом, — знав наче говорила до його й надила тінь купця.

"Спокушає нечистий! Це він отут стоїть в моїй келії й дражнить мене... Ой, господи, спасителю мій! Оджени од мене лукавого і всіх янголів його!" — молився Єремія й хрестився; він перекидався на обидва боки, знов молився.

А молитва не проганяла спокусливої думки... Перед світом Єремія задрімав. Йому привиділась якась мара, ніби серед келії стоїть сатана з рогами, з хвостом, чорний, як Копронідос, з такими ж здоровими очима. Сатана вищирив зуби... витріщив очі; з рота запашів жар; висолопився червоний довгий язик; зуби здорові, ще й гострі, а в зубах блищать червінці... І сипляться з рота, і падають без шелесту на підлогу на купу. А

золота купа з червінців усе росте, збільшується, піднімається аж до стелі.

Задзвонив дзвін на утреню. Єремія кинувся, підвівся. В хаті блищав тихий ранній світ.

"Спаси мене, сине божий! Завівся нечистий у моїй келії. А все через того купця. Доки його не було, дотя я жив собі тихо, в мирі, молився богу, не знав ніякої спокуси. А тепер... Ох, як неспокійно стало, важко на душі! Спокою мій, де ти дівся? Молитво моя, де ти поділась? Мабуть, янгол мій оступився од мене..."

Єремія вмився, вбрався, вийшов на алею. Свіже здорове повітря обвіяло його гаряче лице. Він став бадьористий, кремезний. Думки пішли спокійніше, помірніше. Увійшов він у церкву, став на своєму місці у формі і зараз кинув оком на чудовний образ. Купця перед образом не було. Вже й утреня йшла до кінця, а купець не прийшов. Єремія сливе усю утреню тільки й думав за купця; молитва не йшла йому на серце, бо серце неначе зачинилось і замерло для молитви.

"Шкода, що не прийшов... Жаль! — думав Єремія. — Може, вже більше й не прийде! Шкода! Погано я зробив, що не позичив йому грошей. Був би забагатів. Посипались би тисячі за тисячами. Само щастя лізло у руки. А тепер..."

Єремія незчувся, як скінчилася утреня.

Задзвонили в дзвін на службу божу. Копронідос знов не прийшов до церкви. Єремія поглядав на порожнє купцеве місце, скривився й трохи не заплакав. Того, що правилось у церкві, він не чув і слова.

"Сили небесні! Архангели й янголи! Що це діється в моєму серці? Але чом не прийшов до церкви купець?" — думав Єремія й трохи вже не плакав... за купцем... Єремія вертався до келії й усе оглядався, чи не йде за ним слідком купець. Але купця не було видно. На вечерні Єремія углядів у церкві Копронідоса й почутив у серці, що зрадів, і справді, після вечерні Копронідос зайшов у келію до Єремії. Під пахвою від держав щось чимале, загорнуте в хустку.

Посідали вони. Келійник подав чай і вийшов. Чернець почував, що в його серце швидко кидалось, і вагання найшло на душу.

— Що ж, отче Єремію, як буде з грішми? Чи позичите, чи ні? Рішимо це діло зараз, коли ви вже наважилися позичить? — спитав Копронідос і втирив очі в ченця.

— Хто його зна! І сам не знаю, що робити, як вчинить, — якось повагом обізвався отець Єремія і схилив голову та все дивився на стіл, все думав, трохи не ймучи віри та вагаючись.

"Будуть гроші в моїй кишені... Вже в ченця інший тон... Треба лаштувать гармату й пускати останню бомбу. Чернець оддасться в мої руки".

— А я от приніс, — почав Копронідос і розв'язав хустку, розгорнув шматок квітчастої вовняної матерії, а всередині в матерії лежали загорнуті дві пляшки доброї горілки.

— Що це? Чи не жертва да божий дім? — спитав Єремія.

— Ні, горілка не для божого дому, а так... на монастир для благочестивих і поважних ченців на гостинець, — сказав Копронідос і поставив на стіл пляшки з горілкою. — А це, як

позичите мені гроші, то дарую вам дарунок на рясу, — сказав Копронідос і подав Єремії матерію. Єремія схопився як опечений, ухопив у руки матерію та й побіг швиденько до вікна.

— Добряща матерія! Десять рік поспіль рясу носитиму, то не подереться, — сказав Єремія ще й цмакнув язиком.

— П'ятнадцять год видержить! Цупка та міцна, мов дротяна! Не бгається, насилу гнеться! Істинно, наче шовк! Носіть та за мене бога моліть, — сказав Копронідос.

— А це ром? Та, певно, ще й дорогий! Цц... — цмакнув Єремія й підняв пляшку проти вікна.

— Це дорога горілочка. Патока й полинь! Усе вкупі! І солоднеча і гіркість! — сказав Копронідос. — А що? Давайте гроші! Я й векселі приніс; а як сподобите мене довір'я, то цей дар прийміть, і проценти за перший місяць ось нате, та ще й червінцями!

Копронідос витяг червінці й дзенькнув ними по столі. Червінці делікатно дзенькнули, неначе арфа заграла.

"Мов небесна музика дзвенить!" — подумав Єремія й почув, що його серце пом'якшало й подобрішало. Він кинувся до скрині, витяг тисячу карбованців, двічі перелічив гроші і, спершу перечитавши вексель, однією рукою подав гроші, а другою усунув вексель в одчинену скриню й в одну мить замкнув її. Забравши гроші, спокусник, наче веселий дідько, виплигнув з келії, забувши навіть попрощатись і поцілувати отця Єремію в руку.

Він не йшов, а ніби на крилах летів по алеї, наче злодій, що вкрав та тікає з краденим добром, щоб швидше його сховать.

Після того Копронідос підступив до отця Ісакія. Три дні ходив він до ченця, запобігав у його ласки й віри, тупцяв коло його, дратував червінцями, приніс в дар матерії на рясу, три пляшки рому. Ісакій був твердий, як кремінь: не взяв ні матерії, ні рому, і грошей не дав. Він у мирі був шевцем і дуже зневірився в людях, бо добре знав їх.

"Ну, з цього кременю, мабуть, не викрешу огню. Дурнісінько втрачався на подарунки. Але... треба братись на хитрощі".

Копронідос довідався, що отець Ісакій в мирі був шевцем. У шевців є прилюбність до гарних чобіт: вони усі поважають чоботи більше од усього на світі. "Уплету я в свою мережу прегарні дорогі чоботи... Чи не впіймаю на гак отого коропа", — подумав Копронідос.

Він приніс ще раз Ісакієві матерії на рясу, дві пляшки рому й виросткові чоботи на високих закаблуках та ще й на скрипах; халяви були добрящі, широкі, як корито, ще й повишивані та помережані зверху скраю на цілу долоню. Отець Ісакій, хоч і був дерзкий на вдачу, але вхопив чоботи, і як почув дух юхти та сириці, як побачив чудові повишивані взорці, то й не встояв; так і розімлів і таки дався в руки пройдисвітові. Він вийняв з скрині тисячу карбованців, узяв вексель і оддав гроші Копронідосові.

"Ловися, рибко, маленька й велика! Тепер час приметикуватися до вдачі красуня отця Тарасія... Але це... москаль добрий, і треба іншої принади на гачок, безпремінно живої рибки на цю зубату щуку, а то ще проб'є мою мережу і

випустить у дірки дрібнішу рибку... і... ще й... накоїть мені багато лиха", — думав Копронідос, вертаючись додому, неначе на крилах вітру. Він не йшов, а його ніби самі ноги несли.

"Пройшов я і Туреччину, і Грузію, і Грецію, і Балкани, і Дунай, а таких дурнів ще не бачив: таки так самі в руки й даються! Добрі, то ймуть мені віри! Цей край для мене як рай. Ловися, рибко, маленька й велика! Буде на харч на старості літ... Але Тарасій..." — і Копронідос задумався, схиливши голову набік і погладжуючи густу чорну бороду.

Другого дня Копронідос зустрів у монастирі отця Тарасія.

— Чом пак ви до мене не заходите, отче Тарасію? Моя Мелетія все питає про вас: нудьгує за вами, — сказав Копронідос.

— Стара вже ваша Мелетія, — сказав Тарасій і не засміявся, а якось загерготав, як індик.

— Післязавтра ввечері приїде до мене з Одеси в гості моя далека родичка... гм... зовиця... От так краля! Приходьте лиш, побачите! — сказав Копронідос і хитро кліпнув одним оком.

Отець Тарасій знов загерготав по-індичій.

— Добре! Прийду! — сказав отець Тарасій і попрощався з Копронідосом.

Діждавшись часу запросин, отець Тарасій зайшов до Копронідоса. Переступивши через поріг кімнати, отець Тарасій кинув очима в куток і стовпом став. Він задер голову, так що послушницька чорна скуфійка з'їхала аж на тім'я. Він зняв швиденько скуфійку й з дива аж витріщив здорові очі.

В кутку коло стола сиділа молода дівчина, здорова, огрядна, з східним типом лиця, з довгим носом та з здоровими чорними очима. В неї було лице біле, неначе обмазане крейдою; чорні товсті брови чорніли, як ужі; повні губи червоніли, неначе помальовані червоною фарбою. На дівчині червоніла, аж горіла, як жар, суконна куртка, обшита синіми та золотими шнурками. На важких косах червоніла феска з синьою китицею. На шиї висіли три разки доброго намиста, а над чолом кругом фески блищав рядок позолочених круглих бляшок, неначе червінців. З-під білої куцої сукні висовувались ніжки в червоних черевиках. Дівчина аж сяла на усей куток, неначе в світлицю влетіла жар-птиця. Убрання її було схоже на ті квітчасті азійські убори, в яких виходять на сцену актриси й танцюристки.

— От і... зовиця приїхала до мене в гості! — сказав Копронідос.

Зовиця встала, але не приступила до отця Тарасія й не попросила благословення. Отця Тарасія так засліпила та райська птаха, що він на це й не звернув уваги.

— Правда, гарно вбираються в нас, у Греції? — сказав Копронідос.

— Гарно! Дивно! Благоліпно! — сказав отець Тарасій швидко й голосно, неначе гупав довбнею.

— А правда, наша фустанела краща, ніж ваша плахта? — сказав Копронідос.

— І фустанела гарна, і плахта непогана... Аби гарна дівчина або панія, — сказав отець Тарасій одрубчасто, неначе цілі галушки ковтав, і зареготався на усю кімнату.

— А наша феска! Ож придивіться, лишень, отче Тарасію! Правда, краща, ніж стрічки та квітки на ваших дівчатах? — спитав Копронідос.

— Усе гарно! Усе на славу божу! Усе ліпота: і феска, і стрічки, аби дівчина гарна, — обізвався Тарасій.

— Як же ваше святе ймення? — спитав отець Тарасій у дівчини.

— Гликерія! — перебив Копронідос похапцем.

— Еге, Гликерія... — промовила дівчина, неначе засоромившись, і кокетно нахилила голову й спустила очі.

Вона засміялась. З-під товстих губів блиснули білі широкі зуби. Трохи розтягнутий широкий рот з довгими та широкими губами став хижий якось по-вовчому і неначе промовляв: "Ой, хочу ласо їсти й ласо пити! Маю такий апетит, що ладна поїсти хоч би й київських ченців!"

— Чи ви пак вмієте по-нашому говорить, чи тільки говорите по-своєму? — спитав Тарасій.

— Я вже давно живу в Одесі і вмію й по-вашому говорити, — обізвалася Гликерія, — трудно було навчиться, але я таки перемогла трудноту й навчилась. Як наважишся, то всього навчишся.

— От і добре! Я думав, що ми будемо говорити на мигах, як я колись розмовляв з молдаванами на Бассарабії. — І Тарасій показав ті миги: крутнув головою, тикнув руками так химерно, що Гликерія зареготалась.

Копронідос подав чай; до чаю виніс пляшку рому. Він налив рому в стакан з чаєм Тарасієві, а потім таки доволі бурхнув рому і в стакан Гликерії. Гликерія пила міцний пунш, анітрошечки не скривившись. Отець Тарасій здивувався.

— О! То в вас, у Греції, як я бачу, і панни п'ють пунші з ромом! — обізвався отець Тарасій.

— Атож! Як і в вас, — сказала Гликерія й осміхнулась, ще й зуби показала.

— П'ють. В нас щодо цього, то трошки вільніше, ніж у вас. Наші грекині п'ють і ракію, — сказав Копронідос.

— Що ж то за ракія? Вино таке, чи що? — спитав Тарасій.

— Не вино, а проста горілка, — обізвався Копронідос.

— Ото, скажіть! Що край, то й інші звичаї, — сказав отець Тарасій і зареготався.

Гликерія реготалась і собі, аж за боки бралась. Після чаю Копронідос подав закуску й горілку.

Почастувавши Тарасія, він налив у чарку ракії й для Гликерії. Гликерія хапком та жваво випила чарку й не скривилась.

— Дивні діла твої, господи! — сказав отець Тарасій. — В вас усе не по-нашому.

— А що, отче Тарасію? А правда, гарна, гм... зовиця. Дивіться, очі гарні, як в ангорської кози, — сказав Копронідос.

— О, нехай бог боронить! Де ж таки, як у кози... Це не по-нашому, зовсім не по-нашому, — сказав Тарасій.

Східні метафори очевидячки йому не сподобались. Не сподобались вони і Гликерії, бо й вона надула губи, й насупилась, і стала понура. Копронідос примітив це й кинувся на метафори біблійні.

— А брови, як веселки, правда? Як мальовані! — знову обізвався Копронідос і заглянув Тарасієві в самісінькі очі, аж нахилився до нього.

— Що правда, то правда, — сказав Тарасій.

— А перси! Як гора Карміл! Правда! А голова! Як кедр ліванський; а шия, мов стовп сілоамський! — хвалив Копронідос і все присовувався до Тарасія.

— Як гора... як стовп... Це ж вагота, і велика, що й я не здержав би, не то вона. Правда, що кедр... Нігде правди діти! — сказав Тарасій і зітхнув важко та тяжко.

— А шия! Як стовп сілоамський! От придивіться лиш добре! — дражнив Копронідос Тарасія і при тих словах важко поклав свою чорну, мохнату руку на плече Гликерії.

Отець Тарасій зареготався так, що, мабуть, було чути на усе подвір'я.

Після закуски Копронідос устав.

— Оце добре, що я згадав. А то було якось випало з голови. Овва! Маю дільце... Треба занести оті пляшки з горілкою до отця Ісакія. Прощайте! Моя зовиця тим часом забавить вас тут і

без мене, — сказав Копронідос і вийшов з кімнати, вхопивши в руки зав'язані в хустку пляшки.

На другий день Копронідос зайшов у келію до отця Тарасія. Тарасій витяг з скрині п'ять сотень карбованців і позичив на вексель Копронідосові.

"Ловися, рибко, маленька й велика! — міркував Копронідос, вертаючись додому. — Не пропали дурно поросята, індики, ром та вина!"

V

Копронідос виловив осятрів і зимою кинувся ловить дрібну рибу. Він вже не запрошував до себе на трапезу ієромонахів: отця Палладія, Ісакія, Єремію та Тарасія, а затягав до себе на чарку горілки дияконів та простих ченців. Не дорогими винами, не пуншами він частував їх, а простою горілкою та годував оселедцями. Одначе ловитва в Копронідоса була невелика. Він видурив у двох дияконів не більше як по сотні карбованців.

— Не варта ця рибка й на юшку. Шкода й заходу! Це вже не риба ловиться, а якісь жаби та пуголовки. Час пливе й минає, а заробітку нема. Час би вже йти під другий монастир, — казав Копронідос, сидячи за чаєм з своєю Мелетією.

Наловивши в кишені доволі чернечих грошей, Копронідос од того часу втратив охоту ходити до церкви й подавать жертви на монастир. Вже він не запрошував до себе ієромонахів на трапезу й навіть не кликав їх на чай. А коли котрий і заходив до його непроханий, то Копронідос подавав трапезу дуже вбогу: самий чай з простою паляницею. Ченці після чаю поглядали скоса на двері, звідкіль колись, неначе з неба, летіли на стіл печені індики та кури... Але двері не

одчинялись. Мелетія навіть не виходила до гостей і очей не появляла. А Копронідосова зовиця Гликерія буцімто виїхала в Афіни лічитись, як казав Копронідос.

Як дізнався отець Тарасій, що зовиця дременула на теплі води, то аж схопився з стільця, посатанів і підняв кулаки трохи не під стелю. Копронідос одскочив аж у куток і звалив додолу і пальмові гілки, і камінці з Йордану.

— Що це за знак! Копронідос вже не ходить до церкви, — казав отець Палладій до ієромонахів.

— Вже й жертви на монастир не подає, — обізвався Ісакій.

— Та про жертви на монастир байдуже. А коли ще носить "жертви" в келії, то й хвалити ласку царя небесного! Спасибі й за це, — сказав Тарасій.

— І в його вже, певно, зубожіла й виснажилась віра, як у болярів, то й жертви на монастир не дає:

перестав до церкви ходить... А як коли й прийде, то не молиться, вже й поклонів не кладе, а стоїть та позіхає, ще й рота не затуляє долонею. Біс вселився і в його! Такі вони усі, — оті боляри! І купців вже біс переманює до себе, як і болярів, — обізвався отець Єремія.

Час минав. Ченців брала нетерплячка: вони ждали, не могли діждаться строків, щоб забрати проценти. Настав і день строків. Отець Палладій вилічив його трохи не з годинником у руках і пішов до Копронідоса.

Копронідос зустрів його дуже непривітно...

— А що, Христофоре Хрисанфовичу! Сьогодні строк платить проценти, — сказав отець Палладій.

— Який строк? Які проценти? — спитав Копронідос і витріщив свої здорові баньки, неначебто з дива.

— Та проценти за тисячі, що ви у мене позичили, — сказав Палладій.

— Я? Я в вас не позичив не тільки тисяч, а навіть рубля, — сказав Копронідос і витріщив, ніби з дива, свої чорні очі.

— Як-то так? А ось вексель, — сказав сердито Палладій.

— Я не давав ніякого векселя... Може, то хтось інший дав вам вексель. Я проживав у монастирях і добре знаю, що ченцям не можна ні давати ні брати ніяких векселів. Це ж смертельний гріх для чорноризців, бо й по закону ченці не мають права давати гроші на векселі.

— Але ж у нас в Росії є суди! Не забувайте про це! — аж крикнув Палладій.

— Знаю добре! І те знаю. що на суді чорноризець не дійде права, бо не має права ні брати, ні давать векселів, — сказав Копронідос, — та ще... знаєте... та, гм... зовиця, грекиня з Афін... — натякнув він і замовк. — Як дізнаються ігумен та митрополит, то... ви не будете ні ігуменом, ні архімандритом. А митрополит може ж дізнатися...

В отця Палладія тьохнуло серце і в душі похололо, і він зрозумів, що цей купець — пройдисвіт і дурисвіт. Чернець сидів, мов у тумані, і сам ледве розумів, де він знаходиться, з ким говорить. Йому тільки здалося, що золота митра, обсипана

дорогими діамантами, знялась з його голови і, як жайворонок, линула все вище та вище, доки сховалась десь у хмарах.

— Візьміть од мене в дар оцю єрусалимську пальмову гілку: вона коштує більше, ніж тисячу, — сказав Копронідос і подав Палладієві гілку з хитрим осміхом.

Палладій гілки не взяв, устав з канапи й ледве потрапив у двері: в його заморочилась голова.

— Я думав, що маю діло з чесним, правдивим купцем, а не з нахабним, облесливим чоловіком і, як теперечки бачу, з непоправним шарлатаном, — сказав Палладій у дверях.

Копронідос тільки поклонився низенько й не рушив з місця, щоб провести гостя.

— Ви не грек, а якийсь дезертир з Афона, а може, й каторжник, пройдисвіт! — лаявся Палладій через поріг. — Я вас у тюрму, на Сибір...

Копронідос ще раз поклонився Палладієві до пояса. Через два тижні прийшов до Копронідоса отець Єремія, раденький та веселенький. Десь узявся осміх на його розквашених губах. Карі очки аж бігали, аж блищали.

— Час строку вийшов, Христофоре Хрисанфовичу! Проценти! Червінчики! — сказав отець Єремія солоденьким тенорком і неначе смакував ті червінчики.

— Які червінчики? Які проценти, отче Єремію? — спитав Копронідос і підняв товсті брови на середину свого вузенького лоба.

— О! А ви й забули, що сьогодні вам строк... ввечері, в десятій годині, саме в половині десятої, — почав Єремія.

— Про яку це десяту годину ви говорите? Щось я не второпаю, — сказав Копронідос.

— О! А про яку ж більше, як не про ту, що ви у мене позичали торік тисячу карбованців, — тяг далі отець Єремія.

— Вибачайте!.. Я в вас ніколи не позичав ні копійки, не то що тисячі. Це, мабуть, на вас у сні найшло бісовське навождіння. То, може, хто інший...

Єремія оступився на два ступені й перехрестивсь.

— Свят, свят, свят, господь бог Саваоф! Що ви говорите? А ось же оце ваш вексель? Це ж ваша рука? — спитав Єремія.

— Гм... Чудо, та й годі! Ніякого векселя я ніколи вам не давав. Чортяча спокуса! Це на векселі не моєю рукою підписано... Це, певно, вам сатана накрутив вексель, підібрався під мою руку й дав його вам! — тоном безвинної дитини сказав грек.

— Як то не давали векселя? Що ви верзете за спокусу? А торік увечері, в десятій годині, в мене в келії... Пам'ятаєте, як ви мені принесли дарунок: матерії на рясу, дві пляшки рому, п'ять червінців...

— Свят, свят, свят! — сказав Копронідос і собі перехрестився. — Я вам ніколи не приносив ні матерії на рясу, ні рому, ні червінців. Відома річ, хто потаєнці носить чорноризцям червінці...

— З нами сили небесні: янголи, архангели, архістратиги! Сатана! Це сам сатана! Чорніший од сатани, — говорив і хрестився Єремія і знов оступився далі на два ступені.

— Може, й сатана приносив вам ті подарунки... Може, й сатана гроші у вас позичав — для спокуси ченцеві, тільки не я, — сказав Копронідос.

Єремія зблід, як смерть, аж пополотнів, і дивився переляканими очима на Копронідоса. Він почутив, що в голові у його зашуміло, в вухах загуло, в очах потуманіло. А з того туману позирав на його страшний, насуплений, понурий Копронідос, схожий на ту мару з рогами, що він бачив не раз у сні колись і торік бачив уявки в своїй келії...

— Сатана! Мара! Диявольська спокуса! Нечистий! Да воскреснеть бог і розточаться вразі його! — молився й хрестився Єремія й дивився на Копронідоса пригаслими, наче дикими очима.

Копронідос пробував на Афоні, пробував і в інших монастирях і добре знав душу і вдачу містиків-чорноризців...

"Ще ума тронеться або збожеволіє... Якийсь навіжений... Цей з тих, що бачать чортів. Треба повернути діло інакше", — подумав Копронідос. Він приступив до Єремії й узяв його за руку.

— Отче Єреміє! То я пожартував; сідайте та побалакаємо до ладу! Я жартував.

— Жартував?! Жартував?! Може... може... — ледве промовив Єремія, задихаючись і ледве одсапуючи. Його губи стали білі, як крейда. В очах виявлявся переляк і важка болість

душі. Копронідос вийняв портмоне й викинув два червінці на стіл, щоб вони своїм блиском вдарили по нервах і полили їх ніби цілющою водою.

— От і червінці! А бачите, я жартував!

Єремія зирнув на червінці, і його думки прояснились. Копронідос почав балакать то про се, то про те, поки Єремія зовсім опам'ятався й заспокоївся. Грек балакав, а Єремія вп'явся очима в червінці, мов п'явками, і неначе витягав з їх поглядом живущу та цілющу силу. Губи стали рум'яніші, як у живої людини, в очах засві— тилась дума. Туман з-перед його очей неначе розвіявся й зник. Він підвів очі й став дивиться на Копронідоса.

"Чоловік... Копронідос... не сатана. Це мені, мабуть, уявилось, так здалося. Щось страшне стуманило мій розум, навело полуду на очі. Спаси нас, сине божий, і помилуй нас. грішних!" — почав нишком молитись Єремія. Чотки тихо зашелестіли в його руках.

Копронідос думав, що Єремія помолиться, пошелестить трохи чотками та й піде додому. Думав, що вже добре налякав його чортами, але він помилився. Помовчавши й помолившись, Єремія не забув за червінці.

— Не годиться вам, мирським людям, жартувать з чорноризцем. Гріх вам буде од бога! Коли ви вже нажартувались доволі, то час вам і приступить до діла:

заплатіть проценти, та ще й червінцями, а мою тисячу верніть мені зараз. Я не хочу більше позичать грошей людям, що так гріховно жартують. В святому письмі сказано: що взяв,

те оддай! — промовив отець Єремія в моральнім тоні для напутіння цього грішного грека.

— Отче Єреміє! Чи ваша болість в серці спинилась? Нащо вам, калугерам, ті гроші? Гроші призначені самим богом нам, купцям, людям комерції, а не вам, ченцям. Вам призначене небо, а нам земля. Вам подобає спасаться та й за нас, грішних, молитись, а не гроші збирать та держать їх під спудом, в скринях. Гроші повинні обертаться, як земля обертається кругом сонця, — говорив далі Копронідос.

Він знав, що Єремія — чоловік з м'яким серцем, плохенький, полохливий, ще й до того містик, прилюбний до грошей.

— Воно неначе-то й так! Але й ченцям треба ж хліб їсти і про одежу дбати, про завтрашній день піклуваться.

— Але ж ви одопрічнились од людей, дали обітницю в монастирі. В святому письмі сказано: шукайте передніше од усього царствія небесного; не піклуйтесь земним, не дбайте про завтрашній день... — перебив його Копронідос.

— Гм! Не дбайте, не піклуйтесь... А гроші все-таки мені вертайте! Ось вексель. Ви богобоящий муж, до церкви ходите, богу молитесь.

— Це було колись та минуло... А вашого векселя й суд не прийме, бо ченцям не можна брати й давать векселів. На це є закон. Ви в монастирі не повинні мать нічого свого. А вашу тисячу з процентами я краще пожертвую на монастир, нехай піде за спасіння од гріха вашого, а вам я грошей не верну: ваш монастир не монастир, а якась дармолежівка, а ченці не ченці, а якісь лежні та дармоїди, ледарі або грошолюби. Ченці повинні тільки животіть на світі. А я чоловік мирський,

трудящий; от мені так треба грошей. Мені треба жити, а не тільки животіти, як вам, ченцям, для одного бога.

— Не оддасте грошей? Ви жертвуєте? Чи правду це ви кажете? — крикнув Єремія, і його неначе щось підкинуло вгору на стільці. Блідота вкрила його сухий вид, блиск чорних очок знов згас.

— Не оддам. І справи нігде не шукайте, бо й не знайдете. Бо закон для монастирів і ченців стане вам на заваді. Буде вам велика притичина в цій справі через закон для монастирів, — сказав Копронідос.

Копронідос довгенько мовчав, і отець Єремія мовчав.

— Дарую вам за вашу позичку й ласку для мене оці святощі: оцей камінець із Віфліємського вертепу і оцю ладанку з свяченим ладаном.

І Копронідос подав Єремії коробочку з камінцем та з ладанкою, котра навіть ніколи й не лежала в церкві.

— Цій коробочці й ціни нема. Дарую це тільки одному вам як святому мужеві, — сказав Копронідос.

Отець Єремія взяв у руку ту коробочку й довго дивився на камінець та на ладанку. Дві сльози цієї сільської простоти покотились по сухих щоках і впали на те східне шарлатанство, — на ту коробочку з апокрифічними святощами.

— Отче Єреміє! Йдіть вже у монастир! Швидко браму зачинять, — обізвався Копронідос.

Отець Єремія сидів, немов мертвий, і не ворухнувся. Рушіння неначе замерло в тілі; ноги заклякли й одубли.

Копронідос підвів його під руку й одвів до монастирської брами: він знав, що Єремія сам не втрапив би до монастиря. Страшна та ніч була для отця Єремії. Келійник сидів коло його цілу ніч і думав, що він тронувся ума. Вранці його однесли до лазарету в монастирі.

Отець Ісакій так само дістав од Копронідоса за свою тисячу карбованців коробочку з камінцем та з ладанкою. Ісакій був міцніший духом. Горе для його не було таке тяжке, як для Єремії. Він легше видержав ваготу несподіваного горя.

— Хоч добрі чоботи маю. Ще не все пропало! Ще зроду не шив і не носив таких гарних чобіт! — утішав сам себе отець Ісакій, виставивши з-під ряси обидві ноги й милуючись взорцями.

Настав час платить проценти отцеві Тарасієві. Копронідос почував, що тепер його самого бере тривога.

"З цим жарти небезпечні. Це не калугер, а справдешній москаль на вдачу; цей солдатюга страшний! Коли послушників скубе за коси так, що трохи голови не одірве та не викруте з в'язів, то вже певно, що мені голову зовсім зірве... або скалічить на смерть, а може, і вб'є, як телепне по голові кулачищем або дасть помордаса та поляпаса", — думав Копронідос, сидячи в своїй кімнаті. Він зирнув очима по кімнаті, чи нема часом чого важкого та замашного й цупкого напохваті та на видноті. В кутку на столику перед образами лежала чимала каменюка, буцімто взята з гефсіманського саду. Копронідос узяв камінь і пожбурив його на вулицю, на мостову, де він і був узятий. Коло порога в куточку стояла товста

палиця з важким олив'яним держалном, котрою Копронідос колись по селах оборонявся од собак. Він виніс палицю в свою спочивальню й поклав під ліжко.

Але душа в Копронідоса все-таки бентежилась і тривожилась.

"Цей чернець стане мені на заваді... Ой, стане! Він і стільцем проломить мені голову. Страшно! А рука важка... кулаки, як довбні. Він п'є і зо мною, братається і з купцями, п'є і з міщанами, п'є з поліцейськими, то ще наведе, псяюха, сюди поліцейських, своїх приятелів... Вхоплять... закинуть у тюрму. От отця Тарасія треба тікать... З ним непереливки... Та й роботи вже тут нема ніякої. Виловив в цьому монастирі усю вартнішу рибу; треба заздалегідь вибиратись під другий монастир. Зміню назвище на якогось там Діаболакі або Панбісакоса".

І Копронідос, не гаючись, зараз вибрався з квартири й перебрався в житло під другий монастир.

Отець Тарасій задлявся трохи, але згадав про свої гроші й сорок за проценти й пішов до Копронідоса. Увійшов він у його квартиру, вона стояла пусткою. Хазяйка, простенька, але багатенька міщанка, мила шибки, а наймичка мила підлогу.

— А де ж Копронідос? А де це дляється Копронідос, що його нема вдома? — спитав він у хазяйки.

— Який Копронідос пішов та й десь дляється? — обізвалась хазяйка.

— А той грек, купець, що тут живе? — гукнув отець Тарасій.

— Не знаю, за такого й не чула. Жив тут грек, але він у мене записаний не Копронідос, а Кіпра. Так він і в своєму пашпорті записаний. Та він і не купець, а крамар. Він наче й чернець, бо торгував святощами; та він ще й до того чи доктор, чи фершал, бо все лічив од зубів якимись краплями та афонським зіллям; продавав ці зілля на точку, лічив і од пропасниці. В мене була пропасниця, трясла мене так, що трохи душі не витрясла. А він написав щось на папірці по-турецькому чи по-грецькому. Я з'їла той папірець натщесерце, і це лихо минулось. Тут до його приходили лічитись і благородні дами. Кажуть, давав їм якийсь елексир, чи що, і помагало. А крамничка в його і справді є на Подолі, але невеличка. Він продає нюхальну табаку і простий тютюн, табатирки та усякий дріб'язок, — сказала лепетлива міщанка.

— Де ж він дівся? — спитав отець Тарасій.

— Казав, що виїжджає на Афонську гору. Ви отець Тарасій? — спитала вона.

— Я, — сказав чернець.

— То це вам звелів він передати коробочку: там у коробочці якісь свячені камінці з Єрусалима та ладанка з Афонської гори, — сказала міщанка й швидесенько винесла з своєї кімнати коробочку й пляшечку з водою.

— А це й свята вода з Йордану, і цю пляшечку він звелів передати вам, — сказала вона й подала Тарасієві коробочку й пляшечку.

"Нещадимо глузує ота афонська шельма... Ну й глум! Але що з воза впало, те пропало!" — мигнула думка в отця Тарасія. Він гуркнув дверима так, що аж вікна задзвеніли, вийшов на

вулицю, брязнув пляшкою об мостову й кинув через паркан у двір, у бур'ян, що ріс у дворі, коробочку з камінцями.

"Ну, маєш ти щастя, що втік! Я тобі скрутив би в'язи! Пам'ятав би ти отця Тарасія. Вбив би, як собаку хоч би й сам на Сибір пішов".